

Зоряна Валентинівна Зарадюк – доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЧИН ТА УМОВ ВЧИНЕННЯ

Кримінальні правопорушення у місцях позбавлення волі є однією із важливих проблем усієї пенітенціарної системи та впливає на безпеку як засуджених, так і персоналу. Перебуваючи в закритому середовищі, ув'язнені часто стикаються з насильством, корупцією, порушенням режиму утримання тощо. За офіційними даними Міністерства юстиції за 2024 рік у місцях позбавлення волі України зафіксовано зростання кількості ув'язнених. Станом на 1 лютого 2024 року в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах перебували 43 387 осіб, з них 1 593 були засуджені до довічного ув'язнення. Це більше на 661 особу порівняно з 2023 роком, коли таких ув'язнених було 42 726 [1]. Щодо загальної статистики кримінальних правопорушень у місцях позбавлення волі Офіс Генерального прокурора регулярно публікує відповідні звіти. З них випливає, що найбільш поширеними злочинами у пенітенціарних установах є насильницькі дії між ув'язненими, незаконний обіг наркотиків та порушення порядку утримання.

Кримінологічно важливі показники злочинності охоплюються такою науковою категорією як «кримінологічна характеристика», під якою науковці розуміють узагальнені офіційні статистичні та інші відомості, включаючи й наукового характеру, про кількісно-якісні явища, події, процеси та особу, яка вчиняє кримінальні правопорушення, а також про причини і умови, що сприяли цьому, та про потерпілого від злочину [2, с. 111].

Аналізуючи законодавчі акти, дослідження науковців з означеної проблематики, можна визначити основні причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у місцях позбавлення волі:

- правові прогалини та недоліки правозастосовної практики учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Відсутність у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України правового «інституту причин і умов злочинності» виступає сьогодні однією з детермінаційних корелянт особливого характеру, що впливають не тільки на результативність реалізації визначених у законі (ст. 2 КПК) завдань кримінального провадження, але й на процес виконання – відбування покарань і досягнення його мети (ч. 1 ст. 1 КВК) та, у кінцевому підсумку, знижують потенційні можливості слідчої профілактики у системі заходів кримінологічного запобігання злочинам. Відсутність у КПК України спеціального розділу чи глави, що присвячені

особливостям кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань, поряд з безпосередніми причинами і умовами, які їм сприяли, виступає однією з вагомих детермінант, що знижують рівень та ефективність слідчої профілактики у вказаній галузі суспільної діяльності;

- соціальні та психологічні фактори. У місцях позбавлення волі існує неофіційна ієрархія, тобто кримінальна субкультура, яка має вирішальний вплив на норми поведінки засуджених. Також багато ув'язнених мають проблеми із самоконтролем, навичками конструктивного спілкування, що сприяє агресії. Ізоляція, тривале ув'язнення можуть призводити до девіантної поведінки. Засуджений зазнає певних страждань і втрат, які виражаються в неможливості спілкуватись з родиною та іншими членами суспільства, відчутті покинутості та непотрібності, обмеженні життєвого простору;

- економічні фактори. Низький рівень матеріального забезпечення, обмежений доступ до необхідних товарів сприяє тому, що ув'язнені шукають різні шляхи отримати доступ до них, у тому числі і незаконними способами. У місцях несвободи часто працює «тіньовий» ринок послуг і товарів (сигарет, кави, чаю, мобільних телефонів, ін.), що сприяє корупції, контрабанді, фінансовим маніпуляціям тощо. Недостатнє матеріальне забезпечення працівників місць ув'язнення призводить до хабарництва чи зловживань службовим становищем;

- технічні детермінанти. Використання застарілих технологій контролю, недостатня кількість камер спостереження, застарілі замки, слабе освітлення території – все це сприяє вчиненню різних правопорушень засудженими. Використання мобільних телефонів дозволяє засудженим координувати злочинну діяльність як в установах, так і поза їх межами;

- режим відбування покарання. На поведінку деяких груп засуджених певним чином впливають умови режиму відбування покарання, що може викликати протидію їм або підвищене бажання уникнути їх шляхом конфлікту чи заподіяння собі ушкоджень (ковтання різноманітних предметів, ламання кінцівок тощо). Суворі умови можуть провокувати насильство, агресію чи конфлікти з боку засуджених.

Також деякі кримінологи виділяють ще такі причини і умови:

- 1) низький рівень організації профілактики злочинів у колоніях;
- 2) поверхова інформованість персоналу кримінально-виконавчої системи про особистість ув'язнених під варту і засуджених;
- 3) неналежне проведення оперативно-розшукової діяльності серед засуджених;
- 4) низький стан взаємодії установ виконання покарань з іншими правоохоронними органами, особливо в частині обміну інформацією щодо засуджених та інших осіб, відсутність координуючих механізмів з цих питань;
- 5) застаріла практика ведення офіційних персональних обліків на

засуджених у колоніях і СІЗО; 6) проблеми відомчої взаємодії, у тому числі всередині конкретної установи [3, с. 91].

Список використаних джерел:

1. Довічне ув'язнення в Україні: статистика. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240514-dovichne-uvyaznennya-v-ukrayini-za-shho-dayut/>

2. Лукаш А.С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: монографія / за ред. д.ю.н., проф. В. В. Голіни. Харків : Право, 2008. 256 с.

3. Петков В.П., Питель А.І. Основні причини та умови, що сприяють злочинності у місцях позбавлення волі. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2016. № 1. С. 87-94.